

УДК 811.111'367.335

Т. В. Панькова,
аспірант

(Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

**ІНФОРМАЦІЙНА СТРУКТУРА СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З
АТРИБУТИВНОЮ КЛАУЗОЮ**

У статті йдеться про особливості інформаційної структури складнопідрядних конструкцій з атрибутивною залежною клаузою. Автор з'ясовує будову зазначеної фразової категорії у термінах генеративної граматики й досліджує специфіку її тема-рематичного улаштування із врахуванням двох основних модулів Теорії принципів та параметрів: X'- та Тета-теорії.

Постановка проблеми. Сучасний стан лінгвістичних розвідок характеризується спрямованістю уваги мовознавців до проблеми функціонування мовних систем. Значних успіхів досягнуто у вивченні питань, пов'язаних з природою речення та його конститuentів. Об'єктом дослідження сьогодні є не лише окремі рівні структури речення, а й їхня взаємодія у різних типах дискурсу. Особливої уваги у цьому відношенні заслуговують складнопідрядні речення (далі – СПР). Останні вивчаються сьогодні не лише у структурно-семантичному й актуальному аспектах, а й із застосуванням та крізь призму понять, уведених у лінгвістичний обіг новими теоріями. Однією з таких є формалістична граматична теорія, якою займаються представники генеративної граматики (далі – ГГ).

Аналіз досліджень і публікацій. Детального висвітлення проблема СПР набула у науковому доробку зарубіжних та вітчизняних мовознавців, серед яких В. А. Белошапкова, Т. І. Кормановська, Г. Ф. Гаврилова, М. І. Черемісіна, Т. А. Колосова та багато інших. Значний внесок у розвиток теорії складного речення на матеріалі англійської мови внесли праці В. Н. Ярцевої, А. І. Смирницького, Л. Л. Юфік, Л. С. Бархударова, О. Г. Почепцова.

Активно сьогодні розробляється й проблематика актуального аспекту СПР. У межах різних теорій лінгвістичної прагматики й комунікативного синтаксису інформаційну структуру речення вивчають І. П. Распопов, І. І. Ковтунова, К. Г. Крушельницька, Т. М. Ніколаєва, Т. І. Кормановська, З. І. Митрофанова, Н. О. Слюсарєва, Г. О. Золотова, В. М. Абашина. Збагатили й конкретизували більшість положень, що стосуються тема-рематичного улаштування синтаксичних структур й вітчизняні дослідники, серед яких Н. О. Меркулова, Н. В. Лешкова, В. В. Орехов, О. В. Новік та ін.

Не менш теоретично й емпірично плідними є сьогодні й дослідження, здійснювані представниками ГГ. Ідеї Н. Хомського набули подальшого розвитку у працях Я. Г. Тестельця, Дж. Бейлін, К. І. Казеніна, Н. Кондрашової, І. М. Кобозевої, Н. В. Ісакадзе та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей інформаційної структури складнопідрядних атрибутивних конструкцій у світлі ГГ.

Завдання статті. До завдань статті входить дослідження будови складної атрибутивної конструкції як фразової категорії у термінах ГГ; вивчення структурно-семантичних характеристик, що впливають на закономірності вияву тема-рематичних відношень між матричною й залежною клаузами; встановлення особливостей інформаційної структури конструкцій з урахуванням Ікс-штрих- та Тета-теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складнопідрядні речення із залежною атрибутивною клаузою (далі – СПРАК) – це поліпредикативні конструкції, до складу яких входять щонайменше дві фінитні клаузи: матрична (головна) та залежна (атрибутивна).

У термінах генеративної граматики СПРАК – це рекурсивна фразова категорія. Нагадаємо, що під рекурсивністю у формалістичній теорії мається на увазі "здатність однієї фразової категорії включати складові тієї ж фразової категорії" [1: 116], що, у свою чергу, веде до постійного ускладнення структури. Іншими словами, це здатність речення (S – матрична клауза), як фразової категорії, включати ще одне речення (S' – залежна клауза).

Згідно такого трактування, СПРАК є складною клаузою, складові якої включені одна в одну (залежна у матричну) за допомогою підрядного синтаксичного зв'язку. Досліджувані конструкції – це структури із сентенційним сирконстантом. Останній (залежна АК) заповнює сирконстантну валентність іменника (рідше займенника) – безпосередньої складової (далі – БС) матричної клаузи. Такий іменник отримав у ГГ назву *предиката* чи *предикатного слова*.

Як відомо, велику роль для кожного предикатного слова відіграє його "оточення", або, іншими словами, його валентна структура. Остання може бути з'ясована на глибинному рівні синтаксичних репрезентацій: Глибинна структура розуміється як такий рівень, на якому представлена валентна структура дієслів та інших предикатів" [1: 46-47]. У Теорії принципів та параметрів (найбільш розвиненій, теоретично "багатій" та емпірично обґрунтованій теорії ГГ) глибинна структура (та, що піддається трансформації) отримує назву D-структури. Саме D-структура дозволяє встановити тетичні (= семантичні) відношення (тета-ролі), що їх вивчає окремий модуль Теорії принципів та параметрів –

Тета-теорія (Theta-theory). Глибинною структурою визначається фіксована позиція основних БС речення на початку його деривації.

Так, позицію зовнішнього аргумента (external argument) завжди займає у фінитній клаузі іменна група (Noun Phrase – NP) – агент дієслова; у позиції внутрішнього аргументу (internal argument) знаходяться додатки різних видів, що є темою дієслова. Позиції, у яких складова отримує тета-роль (згадані вище), отримали назву аргументних (А-позицій).

Усе зазначене вище стосується й атрибутивних конструкцій. А-позиціями у структурі СПРАК є позиція підмета, який отримує тета-роль від флексії фінитної форми дієслова й позиція додатків матричної клаузи, що знаходяться всередині дієслівної групи.

Повертаючись до глибинної структури, треба відзначити, що вона будується з одиниць словника із застосуванням Х'-формату та селективних ознак лексем. Х'-формат досліджується Х'-теорією, завдання якої – "уніфікувати" структуру фразової категорії (у різних природних мовах) та показати, що відмінності у її заповненні повністю виводяться із властивостей вершини. Для досягнення цієї мети було обмежено можливості входження тих чи інших термінальних та фразових категорій до складу відповідних груп, а також встановлено межі типів їх можливих відношень.

Згідно Х'-теорії лексична вершина очолює дві вкладені одна в одну фразові категорії і визначає синтаксичні властивості обох, проектуючи у такий спосіб два обов'язкових рівні складових (= рівні проекції). Перша проекція утворюється вершиною та її комплементом й позначається символом вершини зі штрихом чи апострофом (Х'); друга (максимальна проекція – Х'') – найбільша з тих складових, властивості якої визначаються вершиною.

У ГГ клауза розглядається як фразова категорія, що очолюється словозмінними категоріями фінитного дієслова, дієслівним афіксом або нулем. На їх позначення використовують окремий термінальний вузол Infl. Згідно Х'-теорії перший рівень проекції Infl не включає специфікатора (Spec – підмета); максимальною ж проекцією Infl є клауза (InflP – Inflection Phrase), до якої входять специфікатор (підмет), комплемент (дієслівна група) та можуть бути ад'юнкти (adjuncts – наприклад, сентенційні обставини).

Зазначене вище стосується, насамперед, монопредикативного речення (або, як у нашому випадку, матричної клаузи складної синтаксичної конструкції). На відміну від матричної клаузи, залежна містить ще одну важливу складову – термінальну категорію, що поєднує лексичні та нелексичні елементи – категорію підрядного сполучника, чи комплементайзера (С – complementizer). Останній очолює залежну клаузу, а тому його комплементом варто вважати InflP. Перший рівень проекції С' містить матричне дієслово, комплемент С (InflP) та можливі ад'юнкти. Другий рівень проекції С'', як і у випадку з максимальною проекцією InflP, приєднує специфікатор.

Зазначене вище дозволяє з'ясувати структуру СПРАК у Х'-форматі. Зважаючи на те, що СПРАК є складною синтаксичною конструкцією із залежною клаузою вкладеною у головну, за її вершину приймаємо С. Перший рівень проекції С' містить предикатне слово й комплемент С – власне залежну клаузу із можливими ад'юнктами (які, за наявності, лише подвоюють той рівень проекції, що вже існує, не уводячи окремого, додаткового). Другий рівень проекції С'' приєднує до вже згаданих вище складових специфікатор – підмет матричної клаузи, що займає позицію зовнішнього аргумента та отримує тета-роль від флексії фінитної форми дієслова.

Висуваючи на перший план не зовнішню ознаку, а смислову функцію, котру залежна клауза виконує у межах атрибутивної конструкції та на основі структурно-семантичного зв'язку із предикатним словом, СПРАК поділяють на три класи: рестриктивні, дескриптивні та континуативні (далі – СПРАРК, СПРАДК та СПРАКК відповідно).

До СПРАРК зараховують конструкції, залежна клауза в яких виконує функцію поширення інформативної "недостатності" (синсемантичності) предикатного слова. Особливістю цих одиниць є неможливість вилучення залежної клаузи зі структури СР із збереженням структурної й семантичної завершеності матричної.

Так, у наступних реченнях про синсемантичність предикатного слова свідчить граматичний контекст, експлікацію якого тут перебирає на себе означений артикль, котрий і вимагає поширення останнього АРК:

(1) *Mr. Pontellier gave his wife half of the money which he had brought away from Klein's hotel the evening before.* (Kate Chopin)

(2) *"... Think of the time I have lost splashing about you like a baby!"* (Kate Chopin)

Дещо рідше зустрічаємо випадки вживання неозначеного артикля на позначення інформативної "недостатності" предиката. Тут він здебільшого модифікує абстрактні іменники, уживання неозначеного артикля з якими є нехарактерним:

(3) *It seemed to free her of a responsibility which she had blindly assumed and for which Fate had not fitted her.* (Kate Chopin)

На брак повноти змісту матричної клаузи можуть вказувати й окремі слова чи словосполучення, що мають уточнювальне або вказівне значення – т.зв. "ремоїдеідентифікатори":

(4) *She felt in it satisfaction of a kind which no other employment afforded her. (Kate Chopin)*

Залежна ланка у реченнях такого типу служить у більшості випадків засобом доповнення тематичної частини речення.

Як свідчать наведені вище приклади, залежна клауза завжди вкладена у матричну, що й зумовлює її постпозитивне розташування. Поява АРК у всіх випадках зумовлена валентністю предикатного слова. Останнє є внутрішнім аргументом матричної клаузи та його БС. Ми вважаємо, що поява при предикатному слові сентенційного сирконстанта (рестриктивної клаузи) пояснюється не лише (і не стільки) семантичною обов'язковістю цієї складової у структурі конструкції, скільки (й насамперед) її комунікативною суттєвістю. Це відображає й інформаційна структура досліджуваних одиниць: фокусною складовою у них є S' (власне рестриктивна клауза). Комунікативну ж функцію теми у СПРАРК експлікує підмет та група присудка (VP) матричної клаузи.

Схема комунікативного устрою такого СПР (а саме СПРАРК) має наступний вигляд: T (S (Spec VP1)) – R (S' (Comp NP VP2)).

На відміну від СПРАРК дескриптивна клауза атрибутивних конструкцій менш тісно пов'язана з матричною і зазвичай містить лише додаткову інформацію про предикатне слово. На відміну від СПРАРК, фразові категорії S та S', що є БС СПРАДК, не можуть поєднуватися безсполучниковим зв'язком:

(5) *Robert uttered a shrill, piercing whistle which might have been heard back at the wharf. (Kate Chopin)*

Семантична факультативність, необов'язковість АДК зумовлює виконання нею тематичної функції на рівні макроструктури речення. Фокусною ж складовою тут виступає S (матрична клауза), а ядром рематичного комплексу – її предикат.

Так, у наступному прикладі ад'юнкт *never* виконує функцію ремоїдентифікатора, що уводить фокусну складову (S). Його ініціальна позиція у реченні вимагає інверсії присудка матричної клаузи, БС якої і є ад'юнкт:

(6) *Never would Edna Pontellier forget the shock with which she heard Madame Ratignolle relating to old Monsieur Farival the harrowing story of one of her accouchements, withholding no intimate detail. (Kate Chopin)*

Інтерпозитивне розташування АДК зберігає за нею комунікативну функцію макротемати, у той час як фокусною складовою виступають дистантно розташовані частини матричної клаузи:

(7) [She could not have told why she was crying. Such experiences as the foregoing were not uncommon in her married life. They seemed never before to have weighed much against the abundance of her husband's kindness and a uniform devotion which had come to be tacit and self-understood.] *An indescribable oppression, which seemed to generate in some unfamiliar part of her consciousness, filled her whole being with a vague anguish. [It was like a shadow, like a mist passing across her soul's summer day. It was strange and unfamiliar; it was a mood]. (Kate Chopin)*

У реченнях такого типу матрична клауза становить комунікативно нечленовану єдність, а актанти предиката можуть уводити інформативно важливі деталі. Інформаційна структура такої синтаксичної одиниці може бути представлена так: R (Spec) – T (S' (Comp VP2 Adj) – R (VP1 PrP).

Підвидом дескриптивної атрибутивної конструкції є континуативна (АКК). Основною особливістю складної клаузи, що містить АКК у якості БС, є структурна й семантична (значеннева) необов'язковість останньої; матрична ж клауза у реченнях цього типу має зазвичай констатуючий характер. Інформаційна функція АКК полягає у "насиченні" речення актуальною інформацією. А тому на рівні макроструктури речення функцію макротемати експлікує матрична клауза; фокусною ж складовою постає актант предиката матричної клаузи (що, у свою чергу, виконує функцію предикатного слова по відношенню до залежної клаузи) разом із АКК. Більше того, остання виконує на рівні макроструктури речення функцію ядра фокусної складової.

Інформаційна структура такої синтаксичної одиниці (СПРАКК) має наступний вигляд: T (Spec VP1) – R (PrP S' (Comp VP2)):

(8) [Mrs. Pontellier talked about her father's Mississippi plantation and her girlhood home in the old Kentucky bluegrass country.] *She was an American woman with a small infusion of French, which seemed to have been lost in dilution. (Kate Chopin)*

У семантичному відношенні СПРАКК подібні до аппозитивних СП конструкцій. Залежні клаузи обох синтаксичних одиниць виконують семантичну функцію надання додаткової інформації, конкретизації положень, зазначених у матричній. Однак, на відміну від аппозитивних конструкцій з домінантним значенням приєднання незапланованої інформації, поява АКК є, хоча й необов'язковою, проте передбачуваною.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, для кожного з трьох семантичних типів атрибутивних конструкцій характерна власна інформаційна структура. У СПРАРК фокусною складовою є залежна ланка, інформативне завдання якої – конкретизувати, "звузити" значення предиката, повідомити те важливе, чим зумовлене його використання у матричній клаузі. Основна комунікативна

функція СПРАДК полягає у наданні додаткових відомостей про предикатне слово. Така додатковість не сприяє рематизації АДК, для якої більш характерним є виконання тематичної функції у загальнопредикативній структурі речення. Необов'язковість залежної ланки СПРАКК зумовлює експлікацію нею макрореми, залишаючи за матричною клаузою виконання тематичної комунікативної функції.

Подальші дослідження атрибутивних конструкцій уможливають вивчення інформаційної структури досліджуваних синтаксичних одиниць із двома та більше залежними клаузами та із застосуванням інших модулів Теорії принципів та параметрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М., 2001. – 798 с.
2. Бейлин Дж. Краткая история генеративной грамматики / Дж. Бейлин // Современная американская лингвистика : фундаментальные направления / А. А. Кибрик, И. М. Кобозева, И. А. Секерина (ред.). – Изд. 4-е. – М. : Книжный дом "Либриком", 2010. – С. 13–57.
3. Chopin Kate. The Awakening. [Електронний ресурс] / Kate Chopin. – Режим доступу : englishtips.org/index.php?newsid=1150793541.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Панькова Т. В. Информационная структура сложноподчиненных предложений с атрибутивной клаузой.

В статье идет речь об особенностях информационной структуры сложноподчиненных предложений с атрибутивной зависимой клаузой. Автор выясняет строение указанной фразовой категории в терминах генеративной грамматики и изучает специфику ее тема-рематического устройства с учетом двух основных модулей Теории принципов и параметров: X'- и Тема-теории.

Pan'kova T. V. The Informational Structure of Attributive Complex Sentences.

The article deals with the informational structure peculiarities of attributive complex sentences. The author investigates the structure of the phrasal category in terms of generative grammar and studies the specific character of its theme-rheme structure with the regard to two principal modules of the Principles and Parameters Theory: X'-bar Theory and Theta-theory.